

УДК 372.48:373.1

Бугрій В.С.
доктор педагогічних наук,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ОВОЛОДІННЯ УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ РІЗНИМИ ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ КРАЄЗНАВЧАЇ РОБОТИ (КІНЕЦЬ 50-х – ПОЧАТОК 60-х рр. ХХ ст.)

У статті проаналізована роль краєзнавства у засвоєнні учнями загальноосвітніх навчальних закладів репродуктивного та творчого видів діяльності протягом досліджуваного періоду.

Ключові слова: загальноосвітня школа, шкільне краєзнавство, види діяльності.

Бугрій В.С. *Овладение учениками общеобразовательных школ разными видами деятельности в процессе краеведческой работы (конец 50-х – начало 60-х гг. ХХ ст.)*

В статье проанализирована роль краеведения в усвоении учениками общеобразовательных учебных заведений репродуктивного и творческого видов деятельности в течение исследуемого периода.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, школьное краеведение, виды деятельности.

Bugrii V. *Capture the students of general schools by the different types of activity in the process of regional work (an end of 50th is beginning 60th XX item)*

In the article the role of study of a particular region is analysed in mastering of general educational establishments of copy and creative types of activity students during the probed period.

Key words: general school, school study of a particular region, types of activity.

Постановка проблеми. В умовах демократизації, політичного і духовного відродження українського суспільства, висувуються нові вимоги до освіти, які полягають насамперед у вихованні соціально зрілої, творчої особистості. У Законі України „Про загальну середню освіту”, Національній програмі „Освіта. Україна ХХІ століття” наголошується, що система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості, розвиток у дітей і молоді творчих здібностей.

Закономірно, що вирішення цього відповідального завдання передбачає вивчення та залучення позитивного досвіду українського шкільництва. Це стосується і здобутків у краєзнавчій роботі загальноосвітніх закладів, переосмислення та використання яких дозволить задовольняти потреби суспільства у навчанні і вихованні творчих, діяльних громадян з розвинутою духовністю і національною свідомістю, значним інтелектуальним потенціалом.

Питання розгортання краєзнавчої роботи в закладах освіти у досліджуваній період розглядалися у історико-педагогічних працях Л.Бабенко, С.Бабишина, П.Бурдейного, О.Корнеєва, О.Самоплавської, О.Тімець, В.Шульженко та інших.

Методичні засади шкільного краєзнавства аналізували В.Корнеєв, М.Костриця, М.Крачило, М.Откаленко, І.Прус. Розвиток шкільного краєзнавства у певні періоди висвітлювали Л.Войтова, М.Соловей, Н.Рудницька та інші.

Певне відображення проблема знайшла у дослідників професійної підготовки майбутніх учителів - В.Бондаря, В.Обозного, С.Танани, М.Ярмаченка та інших.

У той же час, історіографічний огляд свідчить про недостатнє висвітлення у історико-педагогічних дослідженнях результатів краєзнавчої роботи на різних етапах розвитку української школи.

Виходячи із зазначеного, **метою** даної публікації є аналіз ролі краєзнавства у засвоєнні учнями загальноосвітніх навчальних закладів різних видів діяльності у кінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. В умовах концепції поєднання школи з життям, задекларованої відповідним Законом 1958 року, знання розглядалися як невід’ємна складова діяльності. Відповідно, результати навчання оцінювалися не з позицій формального оволодіння знаннями, а з точки зору того, як вони допомагали виконанню практичних завдань. Використання знань відбувалося шляхом двох видів діяльності: репродуктивної та творчої.

Репродуктивна діяльність характеризувалася тим, що знання втілювалися у життя згідно із запропонованим зразком. Завдяки краєзнавству цей вид діяльності формувався шляхом відтворення дії за допомогою джерел інформації, або самостійно.

У першому випадку найчастіше джерелом інформації виступав учитель, або підручник. Саме за їх допомогою учні усвідомлювали правила діяльності, яка спрямовувалася на вирішення виробничих та навчальних завдань. Наприклад, вивчення тем з біології для 6-7 класів про комах і гризунів поєднувалося із практичною роботою по їх знищенню. Саме так діяли у Мало-Козиршанській середній школі, Дніпропетровської області. Учні з’ясували методи боротьби із шкідниками та способи пристосування тварин до умов життя [3, арк. 14]. Під керівництвом учителів учні 5-7 класів Рибальської восьмирічної школи, Охтирського району, Сумської області вивчаючи ботаніку та зоологію проводили досліди по з’ясуванню

впливу якості насіння на врожайність, світла на утворення органічних речовин у цукрових буряків [7, арк. 68]. У середній школі № 9 м. Дніпропетровська діти засвоїли правила опрацювання археологічного матеріалу. Вони склали план місцевості, робили прив'язку, ретельно досліджували свою мікроділянку. Усе знайдене фіксували на карті, класифікували [13, с. 10].

Завдяки систематичній репродуктивній діяльності відбувалося ефективне усвідомлення і теоретичного навчального матеріалу. За свідченням Одеського обласного відділу народної освіти „використовуючи краєзнавчий принцип навчання, кращі вчителі досягають найефективніших наслідків у процесі формування географічних понять і уявлень. Наприклад: вивчення теми „Клімат” в усіх класах найуспішніше проводиться там, де ведуться систематичні спостереження за погодою у своїй місцевості” [20, арк. 106]. У такий спосіб краєзнавство сприяло тому, що знання становилися частиною дій. У „Звіті Харківського районного відділу народної освіти за 1958-1959 навчальний рік” відзначалося: „Як показав досвід, краще засвоєні учнями ті розділи, які широко демонструвалися та ілюструвалися на уроках, які вивчалися у тісному зв'язку з практикою. Особлива увага зверталася на знання і практичний досвід учнів, одержані під час роботи в майстернях, на уроках практикумів і виробничого навчання” [10, арк. 64].

В іншому випадку учні вирішували типові завдання самостійно виконуючи раніше засвоєні, добре відомі їм дії. Наприклад, завдяки систематичним спостереженням за погодою учні Печанівської середньої школи, Житомирської області закріпили такі уміння: 1) користуватися метеорологічними приладами (термометрами, барометром, флюгером, опадоміром, мерзлотоміром та ін.); 2) визначати середні температури, підбивати підсумки за декаду, місяць, рік і т. д.; 3) фіксувати дані про стан погоди за формами метеопоста чи метеорологічної станції; 4) будувати графіки, складати діаграми; 5) спостерігати і бачити явища природи в їх взаємозв'язках і на підставі цього робити висновки про їх значення для господарства; б) узагальнювати результати багаторічних метеорологічних спостережень з метою вивчення закономірностей і особливостей місцевої погоди і клімату [14, с. 10].

Однією з умов навчання географії у школі було оволодіння учнями уміннями самостійно добре орієнтуватись по компасу, місцевих предметах, небесних світилах, вести спостереження за погодою, робити фенологічні записи, фіксувати явища природи. Задля цього у школах членами гуртків будувалися географічні майданчики, як це було зроблено у Бірківській середній школі, Зіньківського району, Полтавської області [11, с. 6].

Творчий вид діяльності передбачав, що учні використовують засвоєну інформацію у нових умовах. Наприклад, у курсі географії учні завдяки краєзнавчому матеріалу засвоювали уміння встановлювати взаємозв'язок між природними та економічними явищами, між природним середовищем і господарською діяльністю населення. Так, вчитель географії восьмирічної школи № 8 м. Ромни, Сумської області М.Лашкул на краєзнавчому матеріалі пропонував дітям з'ясувати: а) залежність клімату від географічної широти, близькості морів і морських течій, поверхні місцевості (5 клас); б) залежність характеру і режиму річок від поверхні, клімату (7-8 клас); в) зміну форми поверхні суші під впливом льодовиків, текучих вод, вітру (8 клас); г) розміщення певних галузей народного господарства в залежності від природних ресурсів, густоти населення, доцільності і ефективності їх використання і т.д. [9, арк. 41].

Завдяки краєзнавству учні засвоювали необхідні уміння збирати та аналізувати джерела. Під керівництвом вчителів історії Л.Петровської (Горохівська середня школа), Г.Галицької (Ковельська середня школа № 4), А.Зоценко (Мизівська середня школа) Волинської області учні зібрали багатий місцевий матеріал (історія свого населеного пункту, колгоспу, школи) і художньо оформили в альбомах. Як відзначалося у „Звіті про роботу шкіл Волинської області за 1959-1960 навчальний рік” „вся ця робота сприяла більш свідомому засвоєнню історичних фактів, формуванню умінь аналізувати і розбирати історичний матеріал, самостійно працювати над планом, газетою, книгою тощо” [17, арк. 107].

Значна творча діяльність шкіл була пов'язана із збереженням та примноженням природи рідного краю. Наприклад, ідея перетворити Закарпаття в область садів і виноградників знайшла відгук в багатьох школах. Зокрема у Теківській, Вільхівській, Черногोलівській учні зобов'язались виростити по 10 фруктових дерев [18, арк. 54]. Школами Рівненської області у 1964 р. було розроблено конкретні плани по озелененню міст і сіл, садиб шкіл і колгоспів, по насадженню лісів, садів, парків тощо. Добре попрацювали учні Яполотської початкової школи, Березнівського району, які заклали в своєму селі парк ім. Шевченка. Учні Соснівської середньої школи цього ж району обсадили 15 км шосейної дороги Соснівка – Бистричі [4, арк. 53].

Охтирський відділ народної освіти, Сумської області повідомляв, що за період проведення місячника лісу і саду у 1957-1958 навчальному році учнями шкіл району було посаджено: фруктових дерев – 26856; ягідних кущів – 13968; декоративних дерев – 36000. Найактивнішу участь приймали в проведенні місячника лісу і саду такі школи району: Хухрянська середня школа (фруктових дерев – 19500, ягідних кущів – 1000, декоративних дерев – 8609 штук). Силами школярів посаджено парки та взято шефство над ними в селах – Н.Рябина, Чупахівка, Кириківка, Лантратівка [6, арк. 25]. Колектив учнів і вчителів Старо-Іванівської восьмирічної школи, цього ж району, включившись в декадник лісу і саду, провів таку роботу: розбив піонерський сад на площі 0,25 га, де було висаджено 50 фруктових дерев, на 2,5 га лісу проведено посів білої акації і посаджено 30 штук плодово-ягідних дерев [8, арк. 14].

У Криничанському районі, Дніпропетровської області у 1957-1958 навчальному році діти посадили декоративних дерев - 2175, плодкових - 550, кущів декоративних - 1385, плодкових кущів - 500 штук, закладено 18 парків. Майже всі дерева гарно прижилися і почали рости [2, арк. 89].

У дитячому святі „День зустрічі птахів” весною 1960 року прийняло участь близько 10000 учнів шкіл Сумської області. Кожен з них виготовив від 2 до 3 шпаківень, синичників, годівниць. Свято проходило під заклик „Створення пташиних міст” (від 50 до 100 штучних гнізд). Такі пташині міста створили в Лебединському лісництві на 125 гнізд, в Шосткинському лісництві на 150 гнізд [19, арк. 230].

Регулярно проводився благоустрій шкільної території. Діти насаджували навколо території свого навчального закладу „зелену огорожу”. Так, Комишанська середня школа, Охтирського району, Сумської області інформувала, що у 1961 р. було посаджено „зелену огорожу” з жовтої акації та бузку довжиною 500 метрів [8, арк. 12].

Колегією Міністерства освіти УРСР почали затверджуватися зобов’язання по суспільно корисній роботі школярів. Так, на 1957-1958 навчальний рік передбачалося, що юні краєзнавці – учні семирічних і середніх шкіл „виготовлять макети, альбоми й щоденники з описами та фотографіями пам’ятників, історико-революційних місць свого краю, схеми, монтаж і діаграми досягнень рідного краю в господарському й культурному будівництві за 40 років радянської влади. Учні шкіл допоможуть колгоспам і радгоспам у відбудові ставкового господарства, заселенні ставків, озер і річок рибою і водоплавною птицею. Кожна школа в радіусі свого розташування впорядкує всі могили і пам’ятники воїнів громадянської і Великої Вітчизняної війн, посадить біля них дерева й квіти та встановить постійний догляд за ними” [5, арк. 3].

Творчий вид діяльності учнів був пов’язаний і з створення нових знань про рідний край. Завдяки краєзнавчій діяльності відбувалося багато важливих для регіону відкриттів господарського характеру. Наприклад, загін юних краєзнавців Пригарівської семирічної школи, Козельщанського району, Полтавської області, під час походу знайшов поклади глини. У шкільній лабораторії учні зробили аналіз глини і довели, що за своїми якостями вона придатна для виготовлення цегли. На цьому місці будуватимуть цегельний завод, а правління колгоспу винесло туристському загону подяку за це відкриття. Туристський загін м. Старо-Костянтинівки, Хмельницької області, подорожуючи по рідному краю, в районі с. Воронківці знайшов великі поклади фосфоритів. Повідомили про це сільську Раду. Після цього фосфорити використовували на колгоспних полях для підвищення родючості ґрунту [11, с. 5].

Досить поширеним явищем у 50-60-х рр., у якому учні сповна проявляли свою творчу діяльність, було створення літописів населених пунктів, шкіл, підприємств. Наприклад, із листопада 1963 р. краєзнавці школи села Жванця, Хмельницької області почали складати літопис рідного населеного пункту. У ньому відображалися найважливіші події у виробництві та культурі. Оскільки даний документ був орієнтований на довготривале застосування, то записи у ньому велися розбірливим каліграфічним почерком, чорною тушшю, у загальному зошиті на одній стороні листка. Окремими листками вклеювалися ілюстрації [1, с. 56].

Учитель Киселівської школи, Кіцманського району, Чернівецької області Р.Дуб для вивчення історії свого села роздав старшокласникам самостійні завдання. Учні опрацювали місцеву і періодичну пресу за останні 10 років, матеріали Чернівецького краєзнавчого музею, підручники з історії України, Молдавії й інші матеріали. Коли всі реферати обговорили, для оформлення всього матеріалу обрали комісію з чотирьох чоловік під керівництвом учителя. Через два місяці історія була написана і надрукована на друкарській машинці. Вона складалася із таких розділів:

1. Географічне положення і природні умови.
2. З далекого минулого села.
3. Економіка і культура в другій половині XIX і на початку XX ст.
4. Обличчя радянських людей.

Як свідчив учитель „робота по вивченню історії села збагатила знання гуртківців про рідний край, його природу, історію, культуру, побут, про людей, які своєю працею множать успіхи нашої країни. Вона прищепила учням навички самостійної творчої праці, дослідження, критичного підходу до аналізу фактів і явищ, усвідомлення їх” [11, с. 86].

Написана учнями Орданівської середньої школи, Полтавської області „Історія села Орданівки” складалася з трьох розділів: 1) Історичний нарис. 2) Географічне положення і економіка. 3) Культура. Керував створенням цієї праці вчитель В.Петренко. Він орієнтував учнів на те, щоб у їх самостійних дослідженнях головна увага була приділена „узагальненню всього нового, передового, що є в нашому селі і про яке не завжди знають і учні, і всі жителі села - творці його історії” [15, с. 25].

У Златопільській середній школі № 1, Черкаської області була розгорнута активна діяльність по підготовці до 125-річного ювілею свого навчального закладу, який відзначався у 1962 році. У результаті самостійної роботи учнями були зібрані докладні, ілюстровані багатьма документами матеріали з історії селища та школи, починаючи з 1800 р. і до 1960-х рр. Школярі роздобули фотографії дореволюційних часів, перших років навчання в радянській школі, випусків учнів довоєнних років; свідоцтва та похвальні грамоти за 1900 і 1913 роки; документи про освіту за 125 років. Почалося розшифровування прізвищ учнів, збирання відомостей про них [12, с. 59].

Завдяки творчій діяльності учнів були написані історії підприємств. Краєзнавці восьмирічної школи № 24 м. Дніпропетровська декілька років збирали матеріал про завод важкого паперового машинобудування. Результатом стала книга „Біографія дніпропетровського заводу імені Артема”. Вона складалася із 24 розділів і містила цікаві фотоілюстрації. Увесь текст був поділений на дві частини: „Вчора” і „Сьогодні”. Книга закінчувалася словами: ”сьогоднішній школяр стане завтра робітником. Багато випускників нашої школи уже по декілька років працюють на заводі імені Артема. Нехай вони добре знають славу історію свого заводу. Нехай вони примножують трудові традиції артемівців” [16, с. 55]. Написання нарисів про підприємства, передовиків виробництва, трудові династії, виховувало у дітей повагу до людей праці, сприяло вибору професії.

Розвивали творчу діяльність учні і в процесі збереження духовних і культурних цінностей рідного краю. Задля цього у багатьох школах створювалися музеї історії школи. Колектив середньої школи № 50 ім. А.С.Макаренка м. Львова вважав, що музей зміцнюватиме кращі традиції, виховуватиме в учнів почуття обов'язку перед колективом, розвиватиме любов до школи. У музеї було шість відділів: 1. Життя і діяльність А.С.Макаренка. 2. Історія школи. 3. Комсомольська і піонерська робота. 4. Гуртки. 5. Суспільно корисна праця. 6. Наша гордість і честь [13, с. 67].

Висновки. Таким чином, в умовах концепції поєднання школи з життям результати навчання оцінювалися з точки зору того, як вони допомагали виконанню практичних завдань. Це передбачало формування в учнів репродуктивного та творчого видів діяльності. Реалізація краєзнавчого принципу сприяла підготовці випускників до тих видів діяльності, які вони мали виконувати у наступних етапах свого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внеклассная работа по истории. Пособие для учителей / [сост. Д.В.Коцюба]. - М. : Просвещение, 1975. - 192 с
2. Держархів Дніпропетровської області, ф. 4961, оп. 1, спр. 61, 137 арк.
3. Держархів Дніпропетровської області, ф. 5722, оп. 1, спр. 102, 204 арк.
4. Держархів Рівненської області, ф., Р-2, оп. 6, спр. 80, 334 арк.
5. Держархів Сумської області, ф. 3733, оп 1., спр. 171, 25 арк.
6. Держархів Сумської області, ф. 3733, оп 1., спр. 173, 59 арк.
7. Держархів Сумської області, ф. 3733, оп. 1, спр. 206, 63 арк.
8. Держархів Сумської області, ф. 3733, оп 1., спр. 262, 25 арк.
9. Держархів Сумської області, ф. 6659, оп 1., спр. 25, 16 арк.
10. Держархів Харківської області, ф. 4510, оп. 2, спр. 101, 137 арк.
11. З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі. 36. статей. Випуск 3. – К.: Рад. школа, 1959. – 115 с.
12. З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі. 36. статей. Випуск 4. – К.: Рад. школа, 1960. – 100 с.
13. З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі. 36. статей. Випуск 5. – К.: Рад. школа, 1962. – 78 с.
14. Краєзнавство в школі. Методичний збірник. Вип. 8 / [за ред. М.П.Откаленка]. – К. : Радянська школа, 1965. – 126 с.
15. Петренко В.С. Історико-краєзнавча позакласна робота в школі / В.С.Петренко – К. : Рад. школа, 1962. – 130 с.
16. Флинк Э.Е. Авторы – юные краеведы / Э.Е.Флинк // Преподавание истории в школе. - 1970. - № 3. – С. 55.
17. ЦДАВО України, ф.- 166, оп. 15, спр. 2929, 238 арк.
18. ЦДАВО України, ф.- 166, оп. 15, спр. 2933, 145 арк.
19. ЦДАВО України, ф.- 166, оп. 15, спр. 2940, 287 арк.
20. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3978, 253 арк.

УДК: 371.214.19:372.832

Гончарова Ю.О.

Сумський державний педагогічний
університет ім.А.С.Макаренка

ВИКЛАДАННЯ КУРСУ „ОСНОВИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА” (70-80 рр. ХХ ст.)

У статті досліджується процес викладання курсу „Основи Радянської держави і права”. Було охарактеризовано мету, основні завдання, зміст курсу, форми та засоби його викладання.

Ключові слова: „Основи Радянської держави і права”, загальноосвітня школа, правова освіта.

Гончарова Ю.А. Преподавание курса „Основы Советского государства и права” (70-80 гг. XX в.)

В статье исследуется процесс преподавания курса „Основы Советского государства и права”. Была охарактеризована цель, основные задания, содержание курса, формы и средства его преподавания.

Ключевые слова: „Основы Советского государства и права”, общеобразовательная школа, правовое образование.

Goncharova Y.O. Teaching of course of „Basis of the Soviet state and right” (70-80's XX century)

The process of teaching of course of „Basis of the Soviet state and right” is investigated in the article. An aim, basic tasks, maintenance of course, form and facilities of his teaching, was described.

Key words: „Bases of the Soviet state and right”, general school, legal education.